

Л.Я. Бідочко

КУЛЬТУРНИЙ МАТЕРІАЛІЗМ М. ГАРРІСА ЯК СПРОБА СТВОРЕННЯ НОВОЇ НАУКОВОЇ ПАРАДИГМИ

У статті визначено місце дослідницької стратегії культурного матеріалізму в структурі та динаміці наукового знання. Проаналізовано зміни наукових парадигм у соціокультурній антропології. При цьому особливу увагу звернено на національну специфіку та соціальну обумовленість розвитку наукових традицій. Авторка описує особливості теорії культурного матеріалізму як потенційної нової наукової парадигми і звертається до проблем розвитку гуманітаристики на зламі століть.

Ключові слова: антропологія, еволюціонізм, історичний партикуляризм, культурна екологія, культурний матеріалізм, наукова парадигма, соціологія науки.

У минулому столітті вітчизняна гуманітаристика пододала непростий, навіть карколомний шлях: від підцензурного плюралізму царської провінції до прийняття на озброєння однієї з найсучасніших західних метатеорій – марксизму, від плідного, але короткотривалого розквіту доби «Розстріляного Відродження» до дисциплінування науки державним терором, від перетворення критичного діалектичного методу на схоластичний інструмент до масової відмови від нього в стилі перетворення кафедр наукового комунізму на кафедри наукового націоналізму. На початку ХХІ ст. українська наука пожинає плоди цих пертурбацій: відставання від теоретико-методологічних і емпіричних досягнень зарубіжних колег, брак критичних інтелектуалів, залежність академічної сфери від правлячої еліти, незнання основ еристики. Перед нами стоять завдання вивчення здобутків гуманітарних і соціальних наук розвинених країн, з'ясування можливості їхнього застосування сьогодні та порівняння траєкторій розвитку академічних сфер у різних державах. Вкрай важливим для об'єктивної оцінки окремих наукових течій, шкіл і напрямів є визначення їхнього місця в структурі й динаміці наукового знання.

Із цієї перспективи ми збираємося розглянути культурний матеріалізм – дослідницьку стратегію, розроблену американським антропологом М. Гаррісом (1927-2001). Після смерті науковця в США була проведена низка конференцій, на яких колеги позитивно оцінювали вплив його теоретичних розробок на сучасну антропологію та суміжні науки. Частина цих матеріалів була видана у вигляді збірки статей [1]. Т. Еріксен та Ф. Нільсен охарактеризували М. Гарріса як «найпотужнішого позитивістського матеріаліста» [2, с. 118]. Тоді як у «Соціальній історії антропології в США» Т. Паттерсона наведена критика спроб творця культурного матеріалізму «перевстановити політичний центр глибоко розділеної професії» [3, с. 128]. У праці Р. Дарнелл підкреслено те, що М. Гарріс встановив зв'язок між критичною історією своєї дисципліни та її теоретичним оновленням [4, с. 36]. Ґрунтовний аналіз наукової біографії М. Гарріса і теорії культурного матеріалізму можна знайти в енциклопедичних статтях за авторства М. Марголіс та Д. Прайса [5, с. 147–149, 382–384].

Наукові студії в Новому світі розвивалася, орієнтуючись на науку Старого світу, адже остання мала набагато довшу академічну традицію. Північноамериканська антропологія сформувалася під впливом британських і німецьких студій про людину і суспільство [2, с. 29]. Британська наука, яка функціонувала в умовах першої індустріальної країни світу, мала емпіристичне та позитивістське теоретико-методологічне підґрунтя [6, с. 78, 321]. Зразком для британської гуманітаристики

служували передові вітчизняні natural sciences. Модерна німецька наука постала в умовах, що характеризувалися розвиненістю культурного життя та класичної освіти на тлі тривалої відсутності політичної централізації та відносно пізньої індустріалізації. Через це в німецьких Geisteswissenschaften превалювали ідеалізм та ідеографізм; німецькі гуманітарії вважали природничу методологію та стандарти наукового знання нерелевантними для своїх наук, намагаючись розробити особливу методологію вивчення людини і суспільства [7]. Отже, у рамках північноамериканської антропології поєдналися несхожі, часом навіть протилежні, європейські національні наукові традиції.

У 2-й пол. XIX ст. соціальні науки перебували, порівняно з природничими, в зародковому стані; принципи еволюціонізму, сформульовані Ч. Дарвіном у біології, виявилися досить ефективним теоретичним інструментом для пояснення суспільного розвитку людства та дали потужний поштовх соціальним і гуманітарним наукам. Еволюціонізм дозволяв пояснювати різницю, що існувала між рівнем економічної, суспільно-політичної та культурної розвиненості різних народів, поєднаних тепер у межах колоніальних імперій та світового ринку, градувати ці народи, при цьому втримуючись від расизму та заперечення гуманістичних ідеалів Просвітництва й романтизму. Протягом XIX ст. розвиток капіталістичної економіки зумовлював територіальну експансію США в бік Тихого океану, а це, в свою чергу, змушувало уряд, громадськість і науковців рефлексувати щодо відносин з індіанськими племенами, землю яких поступово захоплювали. «Батько» північноамериканської антропології Г.Л. Морган (1818–1881) багато років особисто вивчав індіанські племена; ці студії лягли в основу оригінальної теорії суспільної еволюції людства. Американський антрополог запропонував троїсту схему еволюції людства «від дикунства через варварство до цивілізації» [8, с. 20]. Важливе значення для подальшого розвитку соціальних наук мали акценти, які Г. Л. Морган робив на історичній змінності соціальних структур та інституцій (зокрема родини), а також на зв'язку між технологічним розвитком та суспільною еволюцією (іншими словами – матеріалістичне розуміння історії). Наукові праці Г. Л. Моргана надихнули німецьких політекономістів К. Маркса та Ф. Енгельса на розгортання критики західноєвропейського капіталізму в цілісну концепцію світової історії [9]. Паралельно еволюціонізм виник і домінував у Великобританії. Англійський науковець Е. Б. Тейлор (1832–1917) створив теоретичні засади для дослідження автохтонного населення британських колоній [10].

Однак наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. правлячому класу та інтелектуалам провідних країн світу стала очевидною нереалістичність асиміляційного проекту. Тубільні народи не долали одна за одною сходинки еволюціоністської схеми; натомість їхні соціуми демонстрували відносну стабільність, зберігаючи своєрідний суспільний лад та/або традиційну культуру. Вичерпання пояснювальної та передбачувальної сили еволюціоністської теорії вело до зміни наукової парадигми в антропології; при цьому в різних національних школах на зміну приходили різні теоретичні моделі. У Британській імперії на перший план виходить структурний функціоналізм А. Редкліффа-Брауна (1881–1951). Спираючись на соціологію Е. Дюркгайма, функціоналісти досліджували колективні соціальні форми та намагалися сформулювати «природні закони суспільства». Британські соціальні антропологи розглядали досліджувані суспільства як складні стабільні системи. Різномірні елементи такої системи є не пережитками чи запозиченнями, а функціональними складовими, що забезпечують існування та відтворення суспільства. Збереження в британських колоніях своєрідних суспільно-політичних систем сприяло інтересу британських антропологів до проблем соціального та політичного устрою народів Океанії, Африки та Азії. У міжвоєнний період структурний функціоналізм посідав панівне становище в британській антропології, яка в ці роки інституціоналізується саме як соціальна *антропологія* [2, с. 39, 51].

Умови та об'єкти досліджень північноамериканських антропологів вельми відрізнялися від британських: індіанські племена під тиском американської держави втратили оригінальну соціальну та політичну структуру, водночас зберігши мову та культуру [2, с. 56]. Тому північноамериканська антропологія зосередилася на вивченні не суспільно-політичного ладу, а духовної та матеріальної культури та зрештою інституціоналізувалася під назвою *культурної антропології*. Такий дослідницький фокус в умовах надзвичайного мовно-культурного різноманіття індіанських племен підштовхнув науковців до відмови від передчасних генералізацій, властивих еволюціонізму. Найбільш релевантною для вивчення автохтонних культур Північної Америки виявилася методологія німецької етнології (*Völkerkunde*). У німецькій науковій традиції домінували гуманітарні науки (*Geisteswissenschaften*), що спиралася на ідеалістичну класичну філософію. Отже, для *Völkerkunde* були властиві культурний релятивізм (визнання унікальності та самодостатності культур), ідеалізм (відмова від редукції культури до матеріальних факторів), ідеографічність (увага до індивідуального, а не загального), інтерпретативізм (вивчення культури з позиції її носія) і герменевтичний метод, запозичений з класичної лінгвістики та літературознавства. Гуманітарна методологія, принципово відмінна від природничо-наукової, була розроблена в працях філософів-неокантіанців [7]. Подібні теоретично-методологічні засади в північноамериканській антропології вперше застосував Ф. Боас (1858–1942), німецький вчений, який емігрував до США наприкінці XIX ст. У 1899 р. Ф. Боас став професором Колумбійського університету, де підготував два наступних покоління американських антропологів. Ідеографічна антропологія Ф. Боаса дозволила американським дослідникам здійснювати ґрунтовніші, «тотальні» студії культур.

Водночас уникнення боасіанством узагальнень і порівняльного методу не задовольняла учнів німецько-американського вченого. Розвиток спеціалізованих напрямів, на які розпадався «тотальний проект» Ф. Боаса [2, с. 61], вимагав створення теорій високого та середнього рівня. Більшої номологічності та прескрептивності від культурної антропології вимагали й уряд та грантові фонди, які стимулювали розвиток «прикладної антропології», що мала стати аналітичним інструментом для нової соціальної політики в добу «Нового курсу» Ф.Д. Рузвельта [11, с. 80–81]. Мейнстрімною лінією розвитку боасіанства в антропології США стала школа «культура та особистість», започаткована Р. Бенедикт (1887–1948) та М. Мід (1901–1978). Дослідницький фокус школи було зосереджено на взаємозв'язках культури та психології особистості: через процеси виховання та соціалізації психологія індивідуума формується під впливом культури, яка є суспільним явищем. Національна культура має унікальний зміст, який може бути виведений за допомогою *Verstehen* («розуміння» в філософії неокантіанців) – патерн, гештальт або ж етос. Представниці школи намагалися визначити «національний характер» різних етнічних і політичних груп. Таким чином було започатковано наукове дослідження національної ментальності; утім, Р. Бенедикт та М. Мід піддавалися обґрунтованій критиці за суб'єктивність, спекулятивність та неверифікованість їхнього підходу [12].

Ф. Боас заперечував еволюціонізм Л. Г. Морґана та Е. Б. Тейлора, але завдяки організованим зусиллям німецько-американського антрополога масштабним дослідницьким проектам було накопичено масу нових етнографічних, лінгвістичних, археологічних джерел, аналіз яких і підштовхнув розробку теоретико-методологічних засад *неоеволюціонізму*. Зокрема, уряд США фінансував масштабні археологічні розкопки в південних штатах та Латинській Америці. У той час археологія, згідно «четверній схемі» Ф. Боаса, розглядалася в північноамериканській науці як складова частина «загальної антропології» (поруч з культурною антропологією, фізичною та лінгвістикою). Саме для археології, яка вивчає суспільства минулого за їх матеріальними

рештками, ідеалістична та культуралістична методологія боасіанства була найменш релевантною. Намагаючись систематизувати віднайдені артефакти, північноамериканські антропологі за ново відкрили принципи еволюціонізму [13].

Після 1945 р. нові напрями поступово набирають сили. США перетворилися на один із центрів біполярного світу, в якому точилася Холодна війна. Це безпосередньо вплинуло на розвиток науки: американський уряд та корпорації спонсорували розширення мережі антропологічних інституцій. Географічні рамки досліджень культурних антропологів вийшли за традиційні межі індіанських резервацій, охоплюючи тепер майже весь світ (за виключенням країн Східного блоку). Нові регіони були «вельми плідною для етнографічних досліджень зоною, і завдяки цій зміні поставали нові перспективи в питання гендерних відносин, війни, обміну та спорідненості» [2, с. 109]. У повоєнні роки кардинально змінюється не лише географічний ареал досліджень, а й ті племена і народності, чію традиційну культуру вивчали антропологі. Народи Третього світу переживають деколонізацію та входження в світовий ринок, урбанізуються та втягуються до Холодної війни, модернізуються та формують нові нації. Об'єкт науковий студій стає суб'єктом національно-визвольної та революційної боротьби [14, с. 404]. У таких умовах ігнорування соціально-економічного підґрунтя культурного життя, властиве школі Ф. Боаса, та аісторизм і відсутність теоретичної моделі соціальних змін, притаманні британському структурному функціоналізму, ставали все більш нерелевантними науковим цілям антропології. Залучення країн Третього світу до грандіозних модернізаційних проєктів (західно-ринкового та радянського-соціалістичного), заснованих на прогресистських ідеологіях (перехід аграрних суспільств до капіталістичного або державно-соціалістичного ладу), дискредитувало історичний партикуляризм та антиеволюціонізм як теоретико-методологічні засади вивчення населення цих країн.

Засновниками нової матеріалістичної течії в культурній антропології стали Л. Вайт (1900–1975) та Дж. Стюард (1902–1972). Л. Вайт стверджував, що еволюція є загальним законом розвитку Всесвіту, природу та людського суспільства, але на різних рівнях еволюція має свою специфіку. Культуру поділялася на 4 компоненти (технологічний, соціологічний, ідеологічний, сентиментальний), а каузальний пріоритет було відведено технологіям. Л. Вайт започаткував тенденцію до квантизації антропології: науковець пропонував визначати рівень культурного розвитку відповідно до кількості енергії (виробництво та споживання), що її використовує кожен носій культури ($E \times T = C$) [15, с. 173]. На відміну від еволюціоністів ХІХ ст., які прагнули виокремити універсальні етапи розвитку людства, Дж. Стюард насамперед мав на меті пояснення причин культурних змін. Дж. Стюард повернув до культурної антропології поняття каузальності, знову наблизивши її до природничих наук [16, с. 1–27]. Суспільство, за уявленнями антрополога, складається з «культурного ядра» (наявні ресурси, технології та поділ праці) і «решти культури». Ця модель, власне, відсилала до базису і надбудови К. Маркса; новаторським елементом у теорії Дж. Стюарда стала увага до природних і демографічних факторів, якої бракувало у класичних марксистів. Суспільство та його природне середовище складають екосистему. Зміни в природньому середовищі приводять до змін у «ядрі», а ті, в свою чергу, до трансформацій у «решті культури» (політичний устрій, релігія, мистецтво, ідеологія), хоча елементи останньої не жорстко детерміновані та можуть продовжувати існувати, попри зміни в «ядрі». Адаптація окремих соціумів до змін, що відбуваються в різних природних середовищах, відрізняється – це й мається на увазі під «багатолінійною еволюцією». Таким чином Дж. Стюард виділив природу як зовнішню детермінанту суспільного розвитку (її бракувало структурним функціоналістам) – доступну для спостереження та вимірювання (на відміну від діалектики марксистів або ж ґештальтів школи «культури та

особистості») [17]. У 1950–1960-х рр. послідовники Дж. Стюарда рухали культурну екологію далі, розробляючи окремі регіональні кейси природного детермінізму соціокультурного життя, пропонуючи періодизації суспільної еволюції, застосовуючи значно складніші екосистемні моделі, побудовані на останніх досягненнях екології та кібернетики.

Протягом 1960-х рр. зростав інтерес до діалектичного матеріалізму – паралельно із серйозним поступом західноєвропейського неомарксизму. У неоеволюціоністській моделі людина по суті була позбавлена свободи волі, а розвиток суспільства – детермінований змінами в природному середовищі. Марксизм же замість функціоналістського консенсусу розміщав в центрі суспільної динаміки конфлікт (класову боротьбу), причину суспільних змін вбачав у самому соціумі (протиріччя між виробничим силами та відносинами виробництва), а людині повертав агентність (пролетаріат і пригнічені нації як суб'єкт революційних перетворень світового ладу). Нові матеріалістичні тенденції запанували насамперед в тих університетах, де Л. Вайт і Дж. Стюарда підготували нову генерацію антропологів – Мічиганському та Колумбійському; через це згодом антропологів-матеріалістів називатимуть «мічигансько-колумбійською віссю» культурної антропології [5, с. 769]. Ідейними джерелами марксистської культурної антропології стали структуралізм Л. Альтюссера та К. Леві-Строса, економічні теорії залежності та світ-системи, феміністична критика. Антропологів-марксистів цікавили питання політичної влади, економічних процесів, ідеологічної гегемонії, поділу пролетаріату на гендерні, расові, етнічні групи.

Хоч матеріалізм і повернувся до повоєнної культурної антропології, але мейнстримним продовженням боасіанства залишалися ідеалістичні наукові школи. Антропологи-ідеалісти заперечували каузальну залежність явищ духовного життя від матеріальних факторів (дехто при цьому вважав, що власне нематеріальна культура має каузальний пріоритет відносно матеріальної), натомість розглядаючи культуру як цілком автономну сферу соціального життя, яка розвивається за власними закономірностями та потребує для свого вивчення специфічної, відмінної від природничих наук, епістемології. Утім, і представники ідеалістичної течії вже вважали застарілими як індуктивістський «тотальний» опис культур (Ф. Боас), так й пошук архетипів, позбавлений чіткої методології (школа «культури та особистості»). А. Кребер, який після смерті Ф. Боаса сприймався академічною спільнотою як «патріарх» культурної антропології [2, с. 101], разом із одним із засновників північноамериканської соціології, Т. Парсонсом (1902–1979), досягли програмової «домовленості» про науковий «поділ праці»: соціологи мали досліджувати суспільний устрій, проблеми державної влади та економічного виробництва, тоді як культурні антропологи – культуру у вузькому сенсі [18, с. 582–583]. Це мало наслідком прийняття послідовниками А. Кребера, себто більшістю культурних антропологів, загальної соціологічної моделі, якої бракувало боасіанству [19]. Теорії Т. Парсонса ґрунтувалися на ідеалістичній інтерпретації вчення Е. Дюркгайма та М. Вебера. Американський соціолог прагнув створити функціоналістську модель, яка б пояснювала не тільки статичні стани, а й динаміку суспільних змін. Соціологічна теорія Т. Парсонса була ідеалістичною (каузальний пріоритет ідей над матеріальними факторами), консенсусною (акцент на солідарності й компромісі та недостатня увага до соціальних конфліктів), моноеволюціоністською (визнання північноамериканського суспільного ладу як вершини розвитку людства та орієнтиру для країн, що розвиваються), методологічно-індивідуалістичною (визнання основним актором суспільних процесів раціональних індивідуумів; соціальні групи є колективами індивідуумів).

На початку 1960-х рр. на перший план у ідеалістичній течії культурної антропології виходить новий напрям, який опоненти-матеріалісти охрестили *символічною*

антропологією [20, с. 128]. На думку К. Гірца (1926–2006), культура втілювалася в публічних символах, за допомогою яких суспільство і здійснює комунікацію та передає культуру наступним поколінням [21]. Таким чином К. Гірц «надав досі невловимій концепції культури відносно фіксований фокус та ступінь об'єктивності, якого вона раніше не мала» [20, с. 129]. Наукове дослідження культури здійснювалося за допомогою герменевтичної методології, запозиченої з текстології (Г.-Г. Гадамер), та феноменологічної епістемології (Е. Гуссерль, А. Шюц, П. Рікер). К. Гірц зосередився на вивченні того, яким чином символи формують етос і світосприйняття індивідів. Інший представник цього напрямку Д. Шнайдер (1918–1995) зосередився на вивченні внутрішніх логічних зв'язків між елементами культурної системи, безвідносно до структури соціуму [22, с. 63–71].

Трансатлантичні ідейні впливи мали подекуди парадоксальні форми. Так, після війни в культурній антропології набуває популярності структурний функціоналізм, тоді як на його батьківщині, у Великобританії, соціальні антрополози все більше відходять від його принципів. Нові тенденції у соціальній антропології викристалізуватися в рамках *Манчестерської школи* [2, с. 67–68]. М. Глюкман розглядав конфлікт як невід'ємний елемент процесу суспільного відтворення, без якого неможливе досягнення соціальної інтеграції [23]. Частина британського антропологічного мейнстріму, на чолі з «найбільш впливовим соціальним антропологом свого часу» Е. Евансом-Прічардом (1902–1973), протягом 1950-х рр. дрейфувала в бік відмови від соціологічних теоретизувань та прийняття інтерпретативних і герменевтичних підходів, а також методологічного індивідуалізму, наближаючись у цьому відношенні до постбоасіанської культурної антропології [24]. В. Тернер (1920–1983), який у 1961 р. переїхав з Великобританії до США, поєднав новаторські тенденції двох національних антропологічних традицій та започаткував другу (поруч із гірціанською) течію в символічній антропології. До останньої В. Тернер повернув соціальний вимір, пояснюючи соціальну роль символів та соціальну функцію ритуалів, а також досліджуючи символічний вимір суспільних конфліктів [25].

Проліферація академічної сфери та гострі наукові дискусії між різними течіями культурної антропології накладалися на нестабільну і конфліктну політичну ситуацію в США 1960–70-х рр., коли інтелектуали обіймали протилежні позиції в питаннях громадських рухів та війни у В'єтнамі [3, с. 124–127]. У таких умовах професор Колумбійського університету М. Гарріс намагався сформулювати теоретичні засади, які б стали парадигмальними для всіх антропологів. Початково М. Гарріс належав до числа культурних екологів, але прагнув надати їхньому матеріалістичному підходові універсальності та загальноприйнятності.

У суспільному житті М. Гарріс виокремлював 3 рівні: інфраструктура (природне середовище, технології, демографія), структура (родинні відносини, виробничі відносини, політичний устрій), надструктура (релігія, ідеологія, мистецтво). Дослідник надавав каузальний пріоритет інфраструктурі (принцип інфраструктурного детермінізму), але робив застереження проти абсолютизації цього принципу. Причини окремих явищ соціального життя варто намагатися відшукати насамперед в інфраструктурі, але зрештою вони можуть лежати і в структурі або надструктурі. Останні мають певну автономію, а також здійснюють зворотній зв'язок, впливаючи на розвиток інфраструктури. Поняття «зворотного зв'язку» було ключовим для культурних екологів, які застосовували для аналізу людських суспільств моделі складних систем, розроблені біологами та кібернетиками [26, с. 51–76].

Усе розмаїття проявів соціального життя та культури, що його досліджували представники різних напрямів антропології, М. Гарріс спробував розташувати в новій системі теоретичних координат. Він розділив об'єкт наукових студій на такі елементи:

етичне та емічне, поведінкове та ментальне. Етичне, за М. Гаррісом, охоплювало об'єктивний зміст дій акторів, який науковець встановлює відповідно до методології культурного матеріалізму; тоді як під емічним малися на увазі суб'єктивні інтерпретації власних дій або суспільних явищ самими акторами, які також становила інтерес для науковця. Поведінкове та ментальне склали іншу вісь класифікації сукупності матеріальних та духовних проявів життя соціуму [26, с. 31–45].

Розвиваючи ідеї неоеволюціоністів та культурних екологів, М. Гарріс віддавав пріоритет дослідженню інфраструктури – це дозволяло зосередитися на дослідженні точно вимірюваних факторів (напр., кількість опадів, рівень народжуваності, врожайність) та відповідно сціентизувати антропологію та соціальні науки загалом, іншими словами – наблизити їх до природничих наук, щоб спільними зусиллями та на єдиних метатеоретичних засадах шукати відповіді на актуальні суспільні виклики [26, с. 24–28]. М. Гарріс не висував загальної теорії соціального устрою (структура) та культурної еволюції (надструктура), але натомість пропонував заново шукати причини соціальних і культурних явищ у царині інфраструктури; якщо ж таким чином їх пояснити не вдасться – у внутрішній динаміці цих рівнів суспільного життя. Таким чином М. Гарріс відмовлявся від кооптації вже існуючих теорій (напр., марксистської соціології), але залишив їх адептам можливість для прийняття дослідницької стратегії культурного матеріалізму.

Запропонований М. Гаррісом поділ об'єкту антропології на етичне/емічне та поведінкове/ментальне, за задумом вченого, мав продемонструвати місце сфер дослідження різних шкіл і течій у реінтегрованій загальній антропології. Якщо етичне співвідносилось з матеріальним, що перебувало в фокусі дослідницької оптики культурних екологів і марксистів, то емічне співвідносилось з культурою у вузькому сенсі, яку вивчали символічні антропологи. Поведінкова складова антропологічного об'єкту була сферою зацікавлення тих науковців, які були прихильниками ідеалістичних форм методологічного індивідуалізму (веберіанство), тоді як ментальна – адептів ідеалістичних різновидів методологічного колективізму (дюркгаймівство, школа Парсонса). Іншими словами, М. Гарріс закликав як марксистів різного ґатунку, так й антропологів-ідеалістів пристати на спільну платформу позитивістського матеріалізму. В умовах постановня все більшої кількості наукових шкіл з непримиреними теоретичними позиціями та запеклих дискусій, у яких сам М. Гарріс брав активну участь [20, с. 127–128], це могло виглядати своєрідною «маніловщиною». Утім, М. Гарріс спирався на ґрунтовне знання історії антропологічної науки в США [27], де для різних періодів було характерне панування однієї гранд-теорії (спочатку еволюціонізму, згодом історичного партикуляризму Ф. Боаса).

Якщо застосовувати термінологію Т. Куна, постановня в останній третині XIX ст. еволюціоністських теорій стало першою науковою революцією в антропології, яка дозволила від накопичення емпіричного матеріалу перейти до пояснення і прогнозування соціального життя та перетворила антропологію на інституціоналізовану науку. Та вже на початку XX ст. нерозвиненість існуючих теорій привела до зміни наукової парадигми. Порівнюючи розвиток антропології в США та Великобританії, ми намагалися продемонструвати, наскільки гуманітарна наука залежить від соціальної специфіки: якщо класичні Кунівські науковій революції відбувалися в природничих науках не зважаючи на національні кордони, то через особливості історичного розвитку в США еволюціонізм змінився на історичний партикуляризм Ф. Боаса, тоді як у Великобританії – на структурний функціоналізм Б. Маліновського та А. Редкліфа-Брауна. У післявоєнний час обидві парадигми вже експліцитно вичерпали себе, тому в академічному середовищі розпочалися пошуки нової, що відштовхувалися від альтернативних теорій, у тому числі модифікованої попередньої парадигми. Культурний

матеріалізм, розроблений американським вченим М. Гаррісом, став однією з найбільш вдалих спроб створення нової наукової парадигми. Але подальша історія науки продемонструвала, що гуманітаристика кінця ХХ ст. рухалася в іншому напрямі – ще більшої фрагментації та віддалення від природничих наук. Найбільш подібним до Кунівської наукової революції насправді стало поширення в 1980-х рр. у соціокультурній антропології теорій постмодернізму («лінгвістичний поворот»), які, однак, обстоювали віддалення антропології від наукових стандартів. Вивчення світового досвіду побудови парадигм для наук про людину і суспільство переконує нас у тому, що це є закономірним, але надзвичайно складним у здійсненні процесом, на перешкоді якого стоїть, зокрема, крайня гетерогенність соціумів, з яких походять науковці. Усвідомлення та аналіз цієї специфіки залишається ключем до сцієнтизації та посилення прескриптивної функції цих галузей наукового знання, у тому числі й політології.

Список використаної літератури

1. Studying Societies and Cultures: Marvin Harris's. Cultural Materialism and Its Legacy / ed. by L. Kuznar, S. Sanderson. – Boulder, London: Paradigm Publishers, 2007. – 320 p.
2. Eriksen T. H. A History of Anthropology / T. H. Eriksen, F. S. Nielsen. – London : Pluto Press, 2001. – 207 p.
3. Patterson T. C. A Social History of Anthropology in the United States / T. C. Patterson. – Oxford, New York : Berg, 2001. – 212 p.
4. A New History of Anthropology / ed. by H. Kuklick. – Hoboken : Wiley-Blackwell, 2008. – 418 p.
5. Theory in Social and Cultural Anthropology: An Encyclopedia / ed. by J. McGee, R. Warms. – Los Angeles : SAGE reference, 2013. – Т. 1. - 996 p.
6. Hobsbawm E. J. The Age of Revolution, 1789-1898 / E. J. Hobsbawm. – New York : Vintage Books, 1996. – 356 p.
7. Rickert H. Science and history: A critique of positivist epistemology / H. Rickert, G. Reisman, A. Goddard. – New York : Van Nostran, 1962. – 161 p.
8. Kuper A. The Development of Lewis Henry Morgan's Evolutionism / A. Kuper // Journal of the History of the Behavioral Sciences. - 1985. – Vol. 21, Issue 1. – P. 3–22.
9. Engels F. The Origin of the Family, Private Property and the State / F. Engels. – Chicago : C. H. Kerr & Company, 1909. – 234 p.
10. Tylor E. B. Anthropology: An Introduction to the Study of Man and Civilization / E.B. Tylor. – New York : D. Appleton, 1909. – 448 p.
11. Fisher D. The Role of Philanthropic Foundations in the Reproduction and Production of Hegemony: Rockefeller Foundations and the Social Sciences // Sociology. – 1983. – Vol. 17, no. 2. - P. 206–33.
12. Freeman D. Margaret Mead and Samoa: The Making and Unmaking of an Anthropological Myth / D. Freeman. – Cambridge : Harvard University Press, 1983. – 416 p.
13. A Reappraisal of Peruvian Archaeology / ed. by W. C. Bennett. - Salt Lake City: Society for American Archaeology Memoir, 1948. – 430 p.
14. Diamond S. Anthropology in Question / S. Diamond // Reinventing Anthropology / ed. by D. Hymes. - New York : Vintage Books, 1974. - P. 401–429.
15. Leslie W. A. The Science of Culture: A Study of Man and Civilization / W. A. Leslie. – New York : Grove Press, 1949. – 502 p.
16. Steward J. H. Cultural Causality and Law: A Trial Formulation of the Development of Early Civilizations / J. H. Steward // American Anthropologist. – 1949. – Vol. 51, № 1. – P. 1–27.
17. Sahlins M. Culture and Environment / M. Sahlins // Horizons of Anthropology / ed. by S. Tax. – Chicago : Aldine, 1964. – 288 p.

18. Kroeber A. L. The Concepts of Culture and of Social System / A. L. Kroeber, T. Parsons // *American Sociological Review*. – 1958. – Vol. 23, № 5. – P. 582–583.

19. Schneider D. M. Notes toward a Theory of Culture / D. M. Schneider // *Meaning in Anthropology* / ed. by K. H. Basso, H. A. Selby. – Albuquerque : University of New Mexico Press, 1976. – P. 197–220.

20. Ortner S. B. Theory in Anthropology since the Sixties / S. B. Ortner // *Comparative Studies in Society and History*. – 1984. – Vol. 26, Issue 1. – P. 126–166.

21. Geertz G. The Interpretation of Cultures : selected essays / G. Geertz. – New York : Basic Books, 1973. – 470 p.

22. Schneider D. M. Kinship, Nationality, and Religion in American Culture: Toward a Definition of Kinship / D. M. Schneider // *Symbolic Anthropology* / ed. by A. Dolgin, K. Kemnitzer, D. Schneider. – New York : Basic Books, 1977. – P. 63–71.

23. Gluckman M. Custom and Conflict in Africa / M. Gluckman. – Oxford : Blackwell, 1956. – 173 p.

24. Evans-Pritchard E. E. Kinship and Marriage among the Nuer / E. E. Evans-Pritchard. – Oxford : Clarendon, 1951. – 224 p.

25. Turner V. Schism and Continuity in an African Society: A Study of a Ndembu Village life / V. Turner. – Manchester : Manchester University Press, 1957. – 348 p.

26. Harris M. Cultural Materialism: The Struggle for a Science of Culture / M. Harris. – New York : Random House, 1979. – 383 p.

27. Harris M. Rise of Anthropology Theory: a history of theories of culture // M. Harris. – New York : Crowell, 1968. – 806 p.

Стаття надійшло до редакції 10.05.2018 р.

L. Bidochko

CULTURAL MATERIALISM OF M.HARRIS AS AN ATTEMPT TO CREATE A NEW SCIENTIFIC PARADIGM

The article addresses the analysis of cultural materialism as a research strategy developed by American cultural anthropologist M. Harris in the 1960s-1970s. This theory is perceived within the context of scientific revolutions (putting in terms of T. Kuhn) in Western anthropology (North American and British ones). In the last third of the nineteenth century, evolutionism, designed by Charles Darwin for biology, has become the first scientific paradigm in the field of knowledge about the man and the society. American researcher H. Morgan and British explorer E. Tylor were considering the studied peoples through the prism of the stages of social evolution. But the accumulation of discrepancies between evolutionary theories and empirical data led to a scientific revolution. At the same time, the specifics of the US and the British Empire predetermined the transition to the new paradigms. In the British case, this was a structural functionalism, which dealt with colonial societies as stable self-sufficient systems. In the US, historical particularism of F. Boas, based on German idealistic philosophy, triumphed. The school of F. Boas examined individual cultures in their entirety, avoiding generalizations and theorizing. Large-scale researches, conducted in the first half of the XX century, have given empirical materials that could not be adequately explained in the framework of the then scientific paradigms. Turbulent social changes and political events after 1945 also pushed the scientific community to a new scientific revolution on all the continents. But the old paradigms were replaced with a huge number of competing scientific schools, studying man, society, and culture from various perspectives, both materialistic and idealistic. Developing the ideas of neo-evolutionists and cultural ecologists, M. Harris gave priority to researching infrastructure. It allowed focusing on the study of precisely measured factors and, accordingly, scientizing anthropology and social sciences in general, seeking answers to pressing social challenges by joint efforts and on a single metatheoretical basis. M. Harris did not put forward a general theory of social formations (structure) and cultural evolution

(superstructure), although offered to reconsider the causes of social and cultural phenomena in the realm of infrastructure; if they do not have sufficient explanatory power, the causal arrow should be directed to the internal dynamics of these levels of social life. Thus, M. Harris refused to co-opt the existing theories, but left their adherents the opportunity to adopt a research strategy for cultural materialism. Proposed by M. Harris, the division of the object of anthropology into the ethical / emotional and behavioral / mental, according to the scientist's plan, had to show the place of the spheres research of various schools in reintegrated general anthropology. Cultural materialism, developed by the American scientist M. Harris, became one of the most successful attempts of creating a new scientific paradigm. But as the further history of science demonstrates, the humanities of the late twentieth century were moving in the other direction – even greater fragmentation and retreating from the natural sciences.

Key words: *anthropology, evolutionism, historical particularism, cultural ecology, cultural materialism, scientific paradigm, sociology of science.*

УДК 32.019.51:316.77

О.А. Боярська

ПОЛІТИЧНА РЕКЛАМА В ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЛАНУВАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Доведено, що політичні технології є системним фоном, в якому концептуальний зміст політичної реклами розглядається в контексті конкурентного демократичного політичного процесу. Пояснюється специфіка застосовуваної практики маніпулювання політикою. Пряма реклама розглядається як засіб просування політичних повідомлень на основі якомога яскравішої та доступної форми.

Встановлено, що політична реклама часто включається до системи суспільних відносин, яка визначає її статус як частину впливу на свідомість громадян. Доведено, що політична реклама має свою структуру, логіку та закони виробництва, які іноді не можуть бути пов'язані з технологічними підходами організації політики. Політична реклама в умовах політичної конкуренції розглядається як заміна авторитарної політичної пропаганди. Стверджується, що ефективність рекламних кампаній все частіше ставить під сумнів як експерти, так і виборці. Доведено, що роль зв'язку політичної реклами часто відрізняється від політичних та технологічних ідей. Пряме використання реклами для боротьби з політичними опонентами веде до зворотного ефекту – недовіри до трансляції політичних повідомлень. Метою цієї статті є виявлення значення політичної реклами як частини системи політичних технологій сучасного суспільства.

Встановлено, що політичні рекламні стратегії будуються насамперед на основі політичних цілей, а не комерційних принципів реклами. У політико-реklamній діяльності, якщо політична та технологічна складова замінюється міркуваннями щодо збереження коштів або досягнення комерційних переваг, політичний результат часто втрачається. Визначається потреба враховувати специфічні потреби рекламних засобів масової інформації, які є засобами масової інформації. Стверджується, що політична реклама не є самостійною сферою діяльності та підпорядкована загальним причинним та наслідкам послідовності, спрямованої на досягнення цілей та завдань політичних дійових осіб.